

Incendis, fauna i gestió del patrimoni natural

Pere Pons

EL CAP DE CREUS ÉS LA ZONA de Catalunya més repetidament cremada dels darrers vint anys, segons es desprèn dels actuals mapes de freqüència d'incendis. L'origen d'aquest fet l'hem de cercar en diferents factors, entre els quals destaquen la seva climatologia (hi sovinteja la tramuntana i té una sequera estival acusada), la continuïtat del combustible (herència d'un abandonó rural progressiu al llarg d'aquest segle), la inflamabilitat de la seva vegetació (constituïda per arbusts que a l'estiu són pobres en contingut hídric alhora que rics en substàncies volàtils), la seva orografia (que dificulta les tasques d'extinció) i segurament també la multiplicitat de causes d'ignició (abocadors, ramaderia, visitants...).

Del cap de Creus en tenim un acurat estudi de la vegetació, incloent-hi els efectes del foc (Franquesa, 1995; vegeu també l'article de J. Font en aquest mateix volum). Sobre la fauna i la seva resposta després del foc no hi ha un equivalent per a aquesta zona, però sí que en trobem en relació amb el proper massís de l'Albera: els de Roger Prodon i Pere Pons sobre les comunitats d'ocells, els d'Igor Grabulosa i Roger Fons sobre els petits mamífers, o els de Françoise Binche i col·laboradors sobre els invertebrats del sòl.

Els ocells presenten algunes respostes sorprenents al foc, com ara la fidelitat al territori malgrat la dràstica modificació de l'habitat.

La fauna i el foc: amors i odis

D'entre la multitud de respostes exhibides per les diferents espècies d'ocells davant del foc, podem destacar-ne molt resumidament alguns aspectes:

- *La mortalitat directa per les flames és probablement molt baixa o inexistent a la majoria dels incendis, òbviament a causa de la capacitat de vol d'aquests animals. Tanmateix, els focs ocorreguts en època de cria causen la pèrdua dels nius, amb els ous o polls que continguin.*
- *Lluny de desaparèixer, una bona proporció dels ocells existents tornen a la zona cremada moments després del pas del foc, per reocupar els seus habituals territoris. Bona part d'aquestes aus acabaran marxant o morint en els mesos següents, però una altra part resistiran i arribaran a reproduir-se l'any següent. Aquest comportament de fidelitat al territori original rep el nom de filopàtria, i en són exemples el pinsà comú, la mallerenga carbonera o el rossinyol, en boscos cremats, i el tallarol de garriga o el bitxac comú, en brolles. S'ha demostrat que, fins i tot en zones intensament cremades, els ocells no arriben mai a desaparèixer del tot.*

El trobat (Anthus campestris) és una espècie en declivi i vulnerable a Europa, que colonitza les brolles recentment cremades i els prats de pastura.

— Algunes espècies estrictament lligades als arbres o als arbusts sí que desapareixen momentàniament, i no recolonitzen la zona fins que la regeneració vegetal reconstrueix l'hàbitat que els és adient. Exemples d'aquests emigrants són el pit-roig i el bruel, en boscos cremats, i el tallarol capnegre i la tallareta cuallarga, en brolles.

— Els primers anys després d'un incendi també arriben noves espècies, amants dels medis oberts com rocams, prats o conreus, i que troben en la zona cremada condicions ideals per viure. Aquests colonitzadors, com la perdiu roja, el cotoliu, el trobat, el còlit ros o l'hortolà, constitueixen, juntament amb les espècies filopàtriques, el grup d'ocells que trobem en les etapes inicials de la regeneració dels indrets cremats.

De la resta de fauna en tenim un coneixement més fragmentari. Se sap per exemple que molts amfibis i rèptils poden resistir el pas del foc perquè es refugien en torrents o rierols, perquè s'enterren o perquè tenen caus subterranis. No obstant això, és un grup globalment més afectat pel foc que els ocells. Dels petits mamífers, fins i tot aquelles espècies que desapareixen completament de les zones cremades, sabem que poden recolonitzar-se molt ràpidament a partir d'individus joves en dispersió. Certes espècies, com el ratolí mediterrani i el ratolí de bosc, arriben després a densitats altíssimes, coincidint amb una elevada disponibilitat de llavors. Les conseqüències del foc per als petits invertebrats del sòl (anèl·lids, àcars, petits insectes...) depenen de la intensitat i velocitat de l'incendi, i per tant de si crema o no el sòl mateix. Si ho fa, l'impacte sobre aquests animals és fort per als que viuen prop de la superfície (als primers 5 cm), tot i que moltes espècies poden recolonitzar el territori ràpidament. En les formigues s'ha vist que l'impacte del foc sol ser relativament moderat, al contrari del que passa amb els cargols. Aquests darrers, a més de no poder normalment refugiar-se del foc, tenen una capacitat de colonització de nous ambients molt baixa.

La dinàmica que hem d'intentar resumir fa que puguem trobar, en alguns grups d'animals i de vegades ja des del primer any posterior al foc, una riquesa d'espècies superior a l'existent anteriorment. Això contradiu la intuïció generalitzada de considerar les zones cremades com a indrets molt pobres en fauna. Al llarg de la regeneració de qualsevol hàbitat del cap de Creus observarem canvis tant en la composició de la fauna que conté, com en el nombre total d'espècies, com en llur abundància. Aquestes variables sovint no s'incrementen gradualment al llarg de la maduració de l'ecosistema, sinó que poden ser màximes en etapes inicials o intermèdies. A més, la identitat de les espècies i el seu «valor» en termes de conservació (grau d'amenaça que pateixen, dimensions de les seves poblacions, endemisme o exclusivitat geogràfica...) són diferents en cada etapa de la regeneració. D'això en parlarem tot seguit.

Què en volem, del cap de Creus?

Un parc natural és una porció del territori on els diferents usos del sòl han d'estar supeditats a la conservació del patrimoni natural. Hi ha una especial relació entre el que hem comentat sobre les respostes dels animals al foc i els criteris que es poden aplicar per a la conservació de la fauna. En primer lloc

Un xai amb pell de llop? Contradiu la visió popular, no tots els efectes ecològics dels incendis són negatius.

tenim la responsabilitat de conservar allò específicament nostre: els endemismes. Si del conjunt d'animals que poblen un espai natural haguéssim d'establir un ordre de prioritats en la seva conservació, un dels criteris fonamentals seria l'amplitud de la seva distribució geogràfica. Per exemple, el cargol terrestre *Mastigophallus rangianus* es troba al cap de Creus, a la costa de la Marena i enlloc més del món; n'és endèmic. És evident que si els responsables de la gestió de la diversitat en l'espai protegit no s'encarreguen de la seva conservació, ningú no ho farà. I si es perdés aquesta població es perdria irremediablement l'espècie. Prioritàries serien també les espècies exclusives de la conca Mediterrània, pròpies del nostre clima i que no es troben a la resta d'Europa. Tornant als ocells, diversos autors (bàsicament els investigadors francesos Blondel i Prodon) han demostrat que a mesura que viatgem en la successió d'un ambient mediterrani, és a dir que passem de medis oberts a brolles i d'aquestes als boscos, la proporció d'endemismes mediterranis disminueix. També disminueix la proporció d'ocells amenaçats. I aquí tenim una de les principals paradoxes dels incendis. En convertir temporalment boscos i brolles en medis més oberts, permeten la colonització d'espècies prioritàries en termes de conservació (els colonitzadors que abans esmentàvem), que tornaran a desaparèixer amb el desenvolupament de la vegetació llenyosa. Tanmateix aquests mateixos focs, interessants per a l'avifauna, poden ser molt perjudicials si afecten, per exemple, les poblacions del cargol endèmic. Ara bé, el *M. rangianus* ha resistit segurament prou bé els repetits incendis del cap de Creus, ja que sol viure sota les pedres dels llits de les rieres.

El foc sembla doncs interessant com a procés ecològic de rejuveniment, com també ho és la pastura. Ambdós fenòmens contribueixen al manteniment d'un paisatge divers alhora que dinàmic i en constant evolució. Amb tot, hem de lamentar els grans incendis i la sobrepastura, pels seus impactes socials i ecològics. Tret de les comunitats dels penya-segats i rocams cos-

taners, que s'automantenen per la duresa de les condicions físiques (vent i salinitat), la resta del cap de Creus és un paisatge canviant, ja sigui pel desenvolupament natural de la vegetació, ja sigui per perturbacions (focs, pastures, estassades, tales...), i és bo que així sigui. L'objectiu, al meu entendre, no hauria de ser intentar aturar aquesta dinàmica, tot eliminant les perturbacions, per assolir comunitats molt madures. En primer lloc, perquè això és poc viable a la pràctica (tant en termes tècnics com econòmics i socials), i en tot cas l'homogeneïtat afavoreix els grans incendis forestals. En segon lloc, perquè un paisatge forestal homogeni perjudicaria la diversitat, especialment els endemismes de medis oberts. I en tercer lloc, perquè hauríem perdut el caràcter propi i irrepetible del cap de Creus.

Per tot això és clar que la conservació del paisatge natural i de les espècies és una qüestió complicada per a la qual cal tenir una visió de conjunt i prioritzar les accions de conservació per no malbaratar els magres recursos que l'Administració dedica a aquestes tasques. És convenient que la tria de les espècies objecte de gestió es faci sobre la base de criteris científics com els abans esmentats, i que inclogui el conjunt de la diversitat vegetal i animal, sense restringir-se als vertebrats més espectaculars o coneguts. Alhora, al cap de Creus s'hauria d'evitar caure en el parany de les reintroduccions, malgrat el seu ressò mediàtic. Recuperar animals que es pensa que s'han extingit en temps històrics d'un territori, si no es tracta d'espècies o subespècies globalment amenaçades, sol tenir molt poc valor en termes de conservació; i el que és pitjor, resta esforços de les accions veritablement urgents i imprescindibles.

Com es podria gestionar, doncs, aquest paisatge i la seva fauna? No és fàcil, i segurament no hi ha gaire exemples mediterranis a seguir. En el cas que ens ocupa, sembla indispensable provar de reconduir foc i pastures per donar-los l'escala espacial i temporal adient. Fóra bo de potenciar la ramaderia, ja que les pastures són cada cop més escasses. Es podrien buscar subvencions per a la contractació de pastors, com ja s'ha fet molt a prop

nostre. A la Catalunya Nord les associacions ramaderes han aconseguit crear més de 35 llocs de treball de pastor des de 1997. Els ramats, gestionats quant a nombre de caps, combinació d'espècies i rotació en les pastures, servirien de «jardiniers» del cap de Creus i mantindrien un paisatge on la progressió de grans incendis fos més improbable. El foc controlat seria l'altra eina que, aliada als ramats, podria servir per obrir antigues pastures en zones avui recolonitzades per brolles d'estepa. Això ajudaria a crear tallafocs estratègics, amb menys impacte que l'entrada de maquinària i la creació de noves pistes forestals, accions que crec que s'haurien d'evitar. El foc controlat hauria d'utilitzar-se correctament, aprofitant l'experiència d'altres regions. Per això cal seleccionar adequadament una sèrie de factors, com són el relleu i el substrat on es crema, per minimitzar problemes d'erosió; la superfície i l'època de l'any, per minimitzar l'impacte sobre la fauna; les condicions climatològiques del moment, per permetre una combustió eficaç dels arbusts però que afecti poc el sòl, etc. Caldria evitar, per exemple, cremar en plena primavera, com s'ha fet alguna vegada. D'altra banda, el personal ha d'estar suficientment format per a la tasca a realitzar. En molts casos els bombers, a més de controlar que el foc no escapí de l'àrea delimitada, poden utilitzar aquestes cremes com a terrenys de pràctiques en condicions reals, tal i com es fa en molts indrets dels Pirineus francesos. Un altre mètode de gestió, de caire més puntual, és l'estassada (per exemple a les vores de carreteres i d'habitatges), si és possible sense utilitzar maquinària pesant, pel seu efecte erosiu i desestructurador del sòl. En suredes l'estassada s'associa tradicionalment a l'extracció del suro; així doncs, en aquests boscos la seva utilitat pot ser doble. En canvi, és desaconsellable la utilització d'herbicides i defolians. I, per què no, podrien recuperar-se alguns dels antics conreus, bàsicament vinyes i oliveres, dels quals encara resten les feixes i les parets seques com a testimoni.

Tot plegat són algunes propostes del ventall de possibilitats existents. En qualsevol cas, sempre caldria tenir ben clars els objectius de gestió i ben fonamentats els criteris de conservació. De ben segur que, amb esforç d'estudi i de diàleg, es trobarà una bona estratègia per gestionar un territori tan dinàmic i fascinant com és el cap de Creus.

Pere Pons Ferran és professor del departament de Ciències Ambientals de la UdG.

Algunes referències útils

- Brondel, J. i Aronson J. (1999). *Biology and wildlife of the Mediterranean region*. Oxford University Press, Oxford.
- Franquesa, T. (1995). *El paisatge vegetal de la península del cap de Creus*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Pons, P. (1999). *Brûlage dirigé et incendie sauvage: ont-ils l'un et l'autre le même impact sur l'avifaune?* Forêt Méditerranéenne, 20, p. 103-104.
- Prodon, R. (1986). *Les comunitats omítiqües i els incendis forestals*. A: Ferrer, X., Martínez, A. i Muntaner, J. *Història natural dels Països Catalans*, 12, Ocells. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- Prodon, R. (1995). *Impact des incendies sur l'avifaune*. *Gestion du paysage et conservation de la biodiversité animale*. Forêt Méditerranéenne, 16, p. 255-263.

L'àguila cuabarrada (*Hieratus fasciatus*) és una de les aus més interessants que trobem al cap de Creus. La consideració d'espècie amenaçada arreu de la seva àrea de distribució obliga el Pla Especial a adoptar mesures específiques de protecció de les dues parelles establertes en l'àmbit del Parc Natural.